

Калчо К. Калчев / Kalcho K. Kalchev

КЪМ ВЪПРОСА ЗА БЪЛГАРО-ТУРСКИТЕ
ВОЕННОПОЛИТИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ В
ПЪРВИТЕ МЕСЕЦИ СЛЕД КОАЛИРАНЕТО В
ЦЕНТРАЛНИЯ СЪЮЗ (ЕСЕНТА НА 1915 г.)

*К вопросу о болгаро-турецких военнополитических
отношениях в первые месяцы после коалиции в
Центральном союзе (осенью 1915 г.)*

На основе богатого архивного и опубликованного материала, в статье раскрыта динамика налаживания болгаро-турецких военно-союзнических отношений осенью 1915 г. Читатель может узнать любопытные сведения о настроениях турецкого общества, а так же среди младотурецких руководителей по отношению к пограничной августовской территориальной ректификации. Уверенность этих руководителей в „справедливости“ военной каузы Центральных сил не мешает им последовательно подсказывать немецким, австро-венгерским, да и болгарским союзникам, свою готовность об оказание помощи, когда будет возможно, воюющим болгарам.

Короче говоря, болгарскому военному и политическому руководству, турецкие дружеские предложения для будущего союза не были секретом: ему была известна турецкая готовность помогать болгарам на любом балканском фронте. Европейские стремления турецкой военнополитической стратегии тоже оставались ясными - Османская империя не собиралась мириться в юговосточным уголке Балканского полуострова. Неизвестность пряталась только в ответах больших вопросов: „Кто будет платить по счету?“ и „Кому выгодно?“.

Ключевые слова: полковник Марков, территории, болгаро-турецкий союз, Энвер паша, турецкие европоцентристские цели, болгарские резервы по отношению к турецкой помощи.

Сред политическия и военния елит на Царство България в първите месеци след подписването на софийския българо-турски протокол от 24 август/6 септември 1915 г. господства разбиране, че принудителната ректификация на българо-турската граница от края на лятото ще се възприеме по-

безболезнено от турската общественост, ако военните успехи на Сръбския фронт и особено в освобождаването на Македония, се комбинират с по-слабо ангажиране с невралгичните точки на новата ректификация при пропагандната работа сред армията и народа. Затова през есента и зимата на 1915 г. се наблюдава едно – ако не дезавуиране, то поне омаловажаване на тази проблематика, без омаловажаването да се отнася в същата степен за Гюмюрджинско...

През същото това време вътрешно скептично настроеният спрямо формажорното българо-турско сближаване военен аташе в Цариград полк. Тодор Марков, след участието си като правителствен комисар в Граничната комисия през септември, спечелва недоверие на някои дипломатически среди от германските съюзници в Цариград. Последните възползвали се от отпускното му отсъствие от турската столица, подсказват на българския дипломатически представител Недялко Колушев още в началото на октомври спекулативно и не толкова деликатно една идея. Тя е: потребността от постоянно присъствие на български военен аташе в Цариград. А полковник Марков току-що си е дошъл в България – той или би следвало да се завърне в Константинопол веднага, или пък „да се побърза с назначението на нов военен аташе, който желателно би било да знае немски език” (!)¹. Н. Колушев като пръв български дипломат в Турция информира своевременно премиера, а последният явно запознат с привързаността на полк. Марков спрямо неутралистката линия на българската външна политика през лятото и с резервираността му към турското съюзничество, представя текста на дешифрираната „Шифрована телеграма” за мнение от държавния глава. Цар Фердинанд написва върху бланката с едрия си почерк: „Много важен въпрос! Трябва непременно един човек способен и верен и говоривш немски. – Ф”².

Няма сериозни признаци, че полк. Марков се е завърнал спешно в турската столица. Но е категорично ясно, че той не е бил сменен веднага и че е продължил да изпълнява задълженията си през ноември, като излага обстоятелствата около бойното разписание на османската армия и около промените и кадровите рокади на командния кадър. Вниманието на военния дипломат към тази страна на съюзничеството не е случайно. Той е знаел за разискванията около султанското тронно слово на 10-12 ноември: тогава Меджлисът е станал арена за самодоволство от храбростта на турската армия и за малко поприбързани констатации относно осуетяването на руските планове по отношение на Проливите и Цариград. Доста оптимизъм е извирал и от дебатите около ролята на България, с чието присъединяване към коалицията съюзът станал четворен, а с унищожението на сръбската армия се откривала и директна връзка между Берлин-Виена-Цариград. Т. Марков обаче е доловил и повишения нездрав турски интерес към военните действия на Балканите и затова в рапортите концентрира изложението си върху дислоцирането и предислоцирането на турските войскове съединения, особено на тези в Източна Тракия.

Че турското военно командване проявява по това време един наистина „нездрав”, и по-точно с нюансите на териториални претенции, интерес спрямо ставащото на Балканите, свидетелствува и строго секретна телеграма от германския военноморски аташе в Истанбул-Цариград (Константинопол) от 13/26 ноември. „От известно време турското правителство е изразявало най-напред предпазливо, след това открито, желанието си да получи като награда за войната увеличение на европейските си територии. От германска страна – рязък отказ, като се посочва неизбежната опасност от търкания с България” – донася той до Адмиралтейския щаб в Берлин. По-нататък кап. Хюман съобщава, че срещата на Енвер паша с ген.полк. Е. Фалкенхайн на 12/25 ноем. 1915 г. в Оршова е имала за цел „да се изложат пред турския главнокомандващ военните цели” като „му се разясни (на Енвер паша – К.К.), че по-важно е очистването на Ирак от англичаните, отколкото участието на турски военни части в операциите на Балканите – нещо, към което Турция се стреми, като почти застрашава собствените си военни интереси”³.

Визитата на османския главнокомандващ в Оршова е последвана от двудневно посещение в София на 13 и 14 ноември. Ако от горевизираната оценка на кап. Хюман знаем, че България и Турция били след тази визита „на път да постигнат разбирателство по въпроса за териториалните промени на Балканите” (едно безспорно пресилено становище! – К.К.), за софийската среща с д-р Радославов и ген. Жеков ни е известно, че Енвер паша бил много доволен и от тази среща. Тук той констатирал чувства на приятелство към Турция. Вниманието, с което бил уважен от премиера и оказаното му благоволение от царя, го развълнували силно и подхранили у него оптимизма. Енвер паша започнал да вярва, че „95% от войната е свършена” и че съюзниците от Централните сили „щели да излезат победители и диктуващи условията на мира”. Пред д-р Н. Колушев, за когото се знае, че ще докладва на българския министър-председател, той отново казал, че „съюзът между България и Турция ще стане по-голяма необходимост за двете страни след войната”⁴.

От друг разговор между първия български представител в османската столица с Енвер паша, с Талаат бей и Халил бей само отпреди 2 седмици, узнаваме за интересни техни съждения относно бъдещата съдба на Сърбия. Вярно доловили българската сърбоненавист като главен двигателен мотив за коалиране с Централните сили, и тримата турски държавници изказали идеята за „заличаването на Сърбия” като самостоятелна държава от политическата карта, „за да изчезне завинаги това страшно гнездо на престъпленията и измената”. А Енвер, който освен това е и с босненски корен, развил мисълта, че „България може без страх да вземе по-голямата част от Сърбия, защото след две поколения сме щели да асимилираме населението ѝ”. Подобна идея той изказал и пред генерал Н. Жеков преди няколко месеца. За него било неприемливо австро-унгарското виждане да има една намалена Сърбия като само-

стоятелна политическа единица, по простата причина, че „в близко бъдеще и при промяна на обстоятелствата“ Австро-Унгария би могла да я използва против всяка друга държава, която пречи на нейните домогвания⁵. Все в дух на предразполагаща откровеност тримата турски министри, демонстрирайки резервираност спрямо Виена и австроунгарската дипломация, подпитват деликатно и за българското становище относно създаването и укрепването на албанската държава, без да крият своя интерес „поради религиозните връзки“ към новата страна, която би могла и да се лиши от Валона в полза на Гърция. Знаейки за различното отношение към албанския въпрос и на другите съюзници от Централните сили, Радославов поставя категоричната си резолюция: „Колушев да не говори нищо по тия въпроси“.

А командването на Българската действаща армия на фронта продължава да бъде своевременно и добросъвестно информирано от българския военен аташе в Цариград. В донесенията се излагат собствени заключения, като нерядко, предимно в рапортите, се прокрадват нюансите и на оценки с политически характер. Т.напр. в рапорт № 132 от 21 ноем. 1915 г., след като спира вниманието си върху дислоцираната в района на Кешан 2-ра (втора) турска армия, полк. Марков изтъква и назначението ѝ, без да спестява и своите съмнения, че тази част би могла да бъде използвана и на Балканския военен театър, тъй като „по политически съображения турците имат голямо желание да я използват“⁶ и че всъщност главният мотив за формирането ѝ, според него, ще да е бил политическият. Своите сведения той е събирал по различни начини, включително и чрез изискването на данни за бойното разписание от самото Главно турско командване. Не всички негови ходове обаче се одобряват от бюрократичните среди във Военно министерство – София. В запазена телеграма от началника на Канцеларията на министерството до Щаба на действащата армия (21 ноем. 1915 г.) се изразява недоволство, че българският военен аташе доставил бойното разписание на турците и неприятелите им директно от Турското командване, като казал, че това се изисква от Военното министерство в София. Затова ген.-майор Брадистилев иска информация дали пък ЩДА не е поставял подобни задачи на активно работещия на бойния си пост български военен аташе, тъй като Военно министерство не е правило това.

Това питане става след като малко преди това, най-вероятно от Оперативния отдел на ЩДА към Военно министерство, е изтекла информация за един рапорт от 17 ноември, където – след като се дават сведения за корпусите на 2-ра армия на Вехиб паша, в отговор на заповед на ген.м-р Жостов – се изказва и съждението, че 1-ви (Първи) корпус ще бъде препратен към Сирия по силата на взето решение в Оршо̀ва. При това полк. Марков подчертава, че информацията му се формира върху основата на данни от самия германски военен аташе „и от частни сведения“⁷.

Доказал добросъвестно изпълнение на професионалния си дълг, илюстрация за което е рапортът му от 21 ноември, полк. Т. Марков продължава да

служи на каузата, на която се е обрекъл, макар и да съзнава неудовлетвореността на някои от началстващите лица. Това личи и от декемврийските му рапорти, където за пръв път се обръща внимание и върху наличието на мухаджирски (бежанско-преселнически) елемент от България сред личния състав на втора дивизия от 2-ра армия. Със задоволство се съобщава и за изтеглянето на неприятелските войници от Галиполския полуостров. Своеобразен апотеоз на разузнавателно дипломатическата работа на българския военен аташе в Цариград представлява строго поверителният му рапорт с № 154 от 15 декември 1915 г., адресиран до Началника на ЩДА ген.-майор К. Жостов. Очевидно е, че на последния се има пълно доверие, затова и тук безусловно доминират политическите акценти, които не просто се „донасят“, а като че ли споделят.

Най-напред се акцентува върху „голямото незадоволство“ сред мюсюлманското население от териториалната поправка през септември 1915 г. и от култивираното убеждение, че „направеното споразумение с България е една временна мярка, която веднага след свършване на войната ще се измени и турците ще си получат пак не само отстъпената територия, но даже и Гюмюрджина”⁸. Когато разглежда състоянието на духовете сред турското общество непосредствено след подписването на ректификацията, авторът изтъква като особено симптоматично поведението на хаджи Адил бей – доскорошен турски валия на Адрианопол и настоящ председател на Парламента. Военният аташе на България не се удивлява на неудовлетвореността на местните турски власти и на населението в Одринска Тракия от промените през септември. По-тревожни изглеждат констатациите му за отсъствието на промени в духовете от края на октомври 1915 г., след като Марков се връща от България. „Това беше в периода на нашите най-големи победи – пише Марков. – Тези последните не само не предизвикаха радост у турците, но напротив – навсякъде се забелязваше нескрита завист. В пресата не се написа нито една статия, която да изрази някаква радост от нашите успехи... Най-сензационното комюнике от нашата Главна квартира за паданието на Призрен от 16 ноември [1915 г.] не се тури в отдела на комюникетата, но беше поставено във вестника наред с разни други сведения, за да не се хвърля в очи”⁹. По-нататък той изнася и други факти, илюстриращи обществените настроения сред турския елит за „погрешната” септемврийска граница между двете съседки, която трябвало да се коригира, при това с анексирането и на Гюмюрджинско.

Като най-меродавни за състоянието на българо-турските отношения се привеждат становищата, изказани от немския генерал Бронсарт фон Шелендорф – началник-щаб в Главната турска квартира. При обхождане на турските позиции на Дарданелите на 10 декември 1915 г. с автомобили и след аварияне автомобилa на Енвер паша, в който пътуват заедно от Ари бурун до Седил Бахр турският главнокомандващ и полк. Марков, последният се прехвърлил в

колата на немския генерал. Изнервен от поредната „безсмислена разходка”, в която при лошите и кални пътища аварират всички автомобили, отделил се вече от Енвер паша, немският генерал изрича твърде критични слова за турската армия изобщо. „Никога нищо не е ясно при тези хора. Две години работим заедно... и никога не можем да се разберем с тях. У тях всичко е скрито, даже и най-простите неща; затова и нищо не може да излезе, въпреки гигантската работа на нашите офицери”. Провокиран от въпрос на полк. Марков за турската признателност по повод успехите по фронтовете, дължащи се на „грамадната и плодovitа работа” на немските офицери, генерал Бронсарт отрича наличието на признателност и твърди, че „те (турците – б.м., К.К.) са станали изънредно горди и на нас не признават никаква заслуга”, считайки, че „всичко що са направили е само тяхно дело. Те не са доволни и от вас за новата граница, която била много неудобна за тях и след войната ще искат да я поправят” – обобщава немският генерал своите заключения, като визира в дух на крайна откровеност българите.

Изричайки още доста критични думи по адрес предимно на офицерския кадър на османската армия и оценявайки редовия войнишки състав като „отличен материал”, който не е достатъчно обучен, много добре познаващият умонастроенията сред турския генералитет немски военен специалист твърди, че тези среди считали „че са изнудени от вас (ген. Бронсарт има предвид българите – б.м., К.К.) за новата граница и поведението ви да ги принудите да отстъпят територията в момент, когато са се намирили натясно, те считат за неморално. По тази причина... считат, че морално ще бъдат оправдани, ако при случай успеят да си възстановят старото положение”. При диалога, когато българският военен аташе изказва аргумента, че животът на Империята през лятото на 1915 г. е висял на косъм и че благодарение на българската намеса „срещу една ничтожна компенсация” положението се закрепило и осигурило, и че за това българите би следвало да получават благодарности, генерал Бронсарт отговарил, че от турците благодарности не може да се очакват¹⁰.

Изложението на българския военен дипломат е обемисто, за да бъде изцяло препредадено тук и сега, но си заслужава само да се споменат още два акцента. Първият е обръщане вниманието на българските меродавни фактори върху европоцентристките политически цели и идеали на Османска Турция („У всички турци има общо и голямо желание да вземат участие в балканските операции, срещу което те разчитат сигурно на териториални компенсации в Тракия. Ето защо те не могат да се радват на нашите успехи и трябва да горят от желание да им поискаме помощ”), които не би следвало да се игнорират от българския политически елит чрез самоизмами относно приоритети на Империята към спечелване на загубени азиатски геостратегически пространства. А вторият акцент пада върху стремежа да се внуши един разумен баланс в оценяването на конкретната времева невъзможност за османски експанзионизъм,

и потенциалната вероятност при известни обстоятелства да се проявят териториални претенции и спрямо България. След като е проанализирал намеренията на Енвер паша да разположи на Дарданелите и в турската част на Тракия 22 дивизии, полк. Марков предупреждава: „Далеч съм ... от мисълта, че турците биха дръзнали при настоящите условия да направят каквото и да било против нас. Те се намират все още в голяма зависимост от съобщенията си с Европа, които минават през нас, а от друга страна не биха посмяли да бравират (пренебрегнат – б.м., К.К.) съвета и желанията на Германия. Във всеки случай считам за длъжност да донеса, че при най-малко наше затруднение, те ще поискат ректификация на новата граница”. От изложеното става видно, че ролята на Германия се вижда като фактор, който би съдържал потенциална турска експанзия спрямо България, поради общо взето центристката немска дипломатическа роля при преговорите по подготовката на ректификацията. Във време, когато се подобрява военно-техническото сътрудничество между двете армии¹¹ – процеси, с които е съпричастен и българският военен аташе – изглежда малко вероятно лично той да се стреми да манипулира съзнателно и целенасочено българското военно командване в антитурски дух. Затова, сякаш за да избегне подобен род подозрения, заедно със строго поверителния рапорт № 154 до началник-щаб на действащата армия на същата дата той изпраща и друг (с изх. № 155) още по-обемист доклад до същия адресат, който изобилства с техническа информация и наблюдения, даващи основания да бъдат снети съмнения за емоционални антитурски скрупули.

Редом с крайно интересните детайли на ситуацията при Дарданелите след оттегляне на силите на Антантата в дните около 10 декември, вкл. и до представяне дълбочината и широчината на траншеите, в доклада личи и безпристрастен анализ на военния специалист, непредубеден по отношение качествата на турския войник. В раздел „Траншейната борба” този специалист пише: „През периода на завладяване на терен не може да не се признае превъзходството на турците, които навсякъде са успели о време да парализират атаките на съюзниците и не са им дали нито една командующа точка от терена по цялата бойна линия. Особено е чудно как не са успели съюзниците в това отношение на широкия фронт при Анафарта, гдето те са изненадали турците. Обяснението на този неуспех на съюзниците (от Антантата – К.К.) трябва да се търси в слабата им подготовка и неспособността им за офанзивни действия и напротив – в непоколебимата решителност и храброст на турците”¹². По-нататък в раздела за „Вида и състоянието на войските” полк. Т. Марков акцентува на лошо облекените, но с добър външен вид, турски войници. От разговор с такъв обозен войник от Анадола българският военен аташе се уверил още веднъж в силата на духа на победителите „Казах му, че – ако е рекъл Бог – скоро ще ги (имат се предвид англичаните – б.м., К.К.) изгонят и от Седил Бахр и ще се отърве толкова народ от това грозно тегло, на което са подложени от толкова време.

Той, обикновеният войник, ми отговори, че нямало нищо от теглото: войниците можели и да се помъчат, стига държавата да спечели. Това убеждение даже у един измръзнал обозен войник, показва какъв е духа на войниците в Дарданелите”¹³. Внимателното прочитане на рапорта докрай не дава основание българският военен аташе да бъде обвиняван в преднамерена антитурска манипулативност върху основата на рапорт № 154, защото даже и във финала на друго донесение той обръща внимание предимно върху храбростта на войските, без да игнорира същевременно и огромните жертви. Следователно изводите и съжденията му в различните рапорти с доминиращ политико-стратегически анализ, подчинени и на по-висок режим на секретност, не би следвало да се разглеждат откъснато като опит за манипулиране на личности от генералитета в българския ЩДА.

Малко преди това, след констатиране на общо взето успешното начало на двустранното техническо сътрудничество, първа турската страна, макар и да живее с бляна за ново коригиране на границата с българите, си дава сметка, че това би могло да стане най-безболезнено. Би могло при две условия. Първото е, ако се преглътне горчивият гръцки хап за островите с други териториални компенсации и под влияние на немската дипломация се пререшат балканските междутериториални спорове. И второто е, ако спечели на своя страна българският генералитет.

По първото условие бившият председател на Меджлиса и за момента външен министър на Империята Халил бей, съгласувано с Енвер паша и с други държавници, предприема сондажно проучване пред българите, за да разбере в последната седмица на ноември 1915 г. как те биха реагирали на евентуален съюз между Турция – Гърция – България, като се акцентува върху търсенето от страна на гърците на двустранно сближаване с родината му. Естествено е, че след като България е наясно с опитите на Турция да пренасочи българското внимание от западнотракийското крайбрежие към Кавала и Серес, тя да не бъде по принцип против, щом тази балканска коалиция би била под егидата на Централните сили. Подобна комбинация, въпреки започналия гръцко-турски диалог, изглежда не само трудно реализуема, но и направо невъзможна, и затова зад нея не застава и германската дипломация (въпреки протежирането на гръцкото кралско семейство), и Хабсбургската монархия (Австро-Унгария). Интересни съждения по този повод, ала в комбина с дипломатически недомлъвки, изказва пред Н. Колушев маркиз Янош Палавичини, пред когото Енвер паша развива идеята за балкански блок между Турция – България – Румъния – Гърция. Подобна конфигурация с подкрепата и знанието на Централните сили би осуетила опасността от конфликти между тези страни. Ала опитният Палавичини изразил „съмнение” в реализирането на подобен съюз. Пред българския дипломат Н. Колушев той развил тезата за несъвместимостта в интересите на четирите страни. Той се впуснал нашироко да доказва, че „между нас (бълга-

рите) и турците не може да съществува трайно и искрено приятелство, че същото било между турците и гърците, между българите и румъните, и че най-естественият, най-трайният и най-искреният съюз бил тоя между България и Австро-Унгария”¹⁴.

В отговор на твърдението, че българите били решени да живеят като „добри съседи и искрени приятели с турците и че това не изключва да имаме искрени съюзни връзки с Австро-Унгария”, виенският дипломат отговорил, че това може да е така за българите, но не и за турците. И забелязвайки, че е казал нещо излишно, той побързал да заяви, че засега не виждал нещо, което да смущава добрите отношения, но че познавайки добре турците и въобще балканските народи, той не допускал възможността за такъв блок, за какъвто говорел Енвер паша. „Общото впечатление, което извлякох от изложението на Палавичини по случайно повдигнатия пред него от Енвер паша въпрос е, че австрийският посланик не гледа с добро око на един съюз между балканските държави”¹⁵ – заключава своя доклад д-р Н. Колушев.

По отношение на второто условие би следвало да се посочи най-напред факта, че на 5/18 декември 1915 г. султанът удостоява с висши военни турски отличия главнокомандващия на българската войска и командващите на 1-ва и 2-ра армии, които изнасят на плещите си най-големите трудности в ръководенето на наистина победоносните български войски в Сърбия. Понеже и тримата са с еднакво армейско звание, но по длъжност най-високо в пирамидата стои генерал-майор Н. Жеков, който е и най-младши в кариерата, на последния се присъжда медал „За бойни заслуги”, а на генерал-майорите Бояджиев и Тодоров се дават равностойни ордени – „Лиакат” със звезда за военни заслуги (тур. *Liyakat* = заслуга). По повод удостояването на генерал Н. Жеков с високото отоманско отличие българският пълномощен министър, който приема медала, информира Външно министерство, че узнал от Енвер паша, че „султанът следил с особено внимание великолепният устрем на българската храбра армия и в знак на своето възхищение от нейната храброст... отличил нейния главнокомандующ”. Зад витиеватите слова на Енвер паша, доведени до знанието на д-р В. Радославов, не е трудно да се открият европейските акценти на турската политика. Със сигурност и министър-председателят Васил Радославов, както и държавният глава Фердинанд I Български, са ги открили. Защото по-нататък следва аргументация: това високо турско отличие се давало „на цялата ни армия, която със славните си подвизи” осигурила „тържеството на общата съюзна кауза на Балкана”, открила „пътя на Турция за Централна Европа” и създала „условия за успеха на турската армия както на Галиполския полуостров, така и на другите военни театри”¹⁶.

Едва ли и генерал Жеков не ще да се е ориентирал накъде бие Енвер паша. Последният като зам.-върховен главнокомандващ отлично съзнава, че на българите ще трябва да се подсказе: общата съюзна кауза на Балкана не

означава доскоро могъщата Османска империя да бъде изтикана в най-югоизточния ъгъл на Балкана. Без дрънкане на оръжие и заплахи военните ръководители на тази империя дават знак да се разбере, че нова ректификация на българо-турските граници може и трябва да има. Затова и щедро предлагат своята войскова помощ... И точно защото разчитат тези послания, българските държавници упорито отбягват разширяване на сътрудничеството, като отказват дори да разговарят за приемането на османски войскове части и съединения под формата на помощ за българската армия. Почти по същото време по тази тематика в Плес разговарят новопроизведения полк. Петър Ганчев и генерал-полковник Е. фон Фалкенхайн – началник на Генералния щаб на действащата армия в Германската главна квартира. Полк. Ганчев информира високопоставения германски военачалник, че българската страна не намира за необходимо да се викат в края на 1915 г. турски войски, „защото с усиляването на германските войски с още един корпус, силите (на българо-германско-австроунгарската коалиция – б.м., К.К.) ще бъдат достатъчни за операцията против Солун, даже и ако Гърция бъде против нас. Освен това аз му указах на опасността от едно турско (антибългарско – б.м., К.К.) движение в Гюмюрджина” – донася до българските военни ръководители българският военен представител при германците¹⁷.

На опасенията, изразени от българската страна обаче, ген.-полк. Е. Фалкенхайн отговорил, че нямало опасност от турски сепаратистични движения в Западна Тракия, понеже голяма част от ръководството на турската армия се намирало в германски ръце и че „каквато и помощ турците да ни (на нас, българите – б.м., К.К.) дадат, те няма да искат никакви териториални компенсации и че за това Германия може да ни гарантира”¹⁸. Конструкцията на съжденията на немския военачалник била основана върху разбирането, че ако турски части дойдат да се бият против български врагове, те всъщност биха се били против врагове на Турция, защото турците живеели със съзнанието, че главните усилия на Антантата били за завладяването на Цариград, а не за „разбиването” на България... В диалога полк. Ганчев вероятно не без досада ще да е споделил, че само ако се появи „належаща нужда” от помощ при евентуален десант на Антантата при Дедеагач, или при преминаването на Румъния към Тройното съглашение, биха потрябвали на помощ и турски войски и затова било потребно 6 турски дивизии да стоят на разположение на генерал Н. Жеков, дислоцирани около Кешан-Малгара – нещо, което турското командване отдавна го е осъществило на практика.

Тези източнотракийски турски дивизии бездействат след фактическото приключване на Дарданелската операция, но тяхната геостратегическа цел е да бъдат в помощ за европейски военни операции. Другояче казано, турският генералитет изчаква стратегически правилно историческия момент, когато въпреки резервите на българите евентуална турска помощ би се наложила. Особени съмнения в радикална промяна на германската позиция не би могло

да има. Геостратегическите цели и интереси на „великия съюзник“ Германия, и в по-малка степен на Австро-Унгария, изключват съобразяването с българските интереси. Във визията на турските военни ръководители този исторически момент се вижда като по-близък – затова и Енвер паша моли за германско посредничество щото намерени в Македония военни трофеи, взети от турците в Балканската война „да се повърнат обратно на Турция“, а приемникът на Фалкенхайн и изпълняващ длъжността на шеф на Генералния щаб на Германската действаща армия генерал от пехотата Ерих Лудендорф (1865–1937) настоява българите малко по-бързо да отговорят на турската молба¹⁹.

Идеята за съвместно бойно сътрудничество е най-често лансирана без особени уговорки от страна на турските ръководители. В края на 1915 г., когато шумно се отбелязва победата при Дарданелите, е и апотеозът на нейното масовизиране в интерпретацията ѝ като отношение между двама равноправни партньора. Известно е, че на 27 декември 1915 г. в Истанбул „няколко хиляди манифестанти турци, българи, германци и австрийци с музика и знамена“ направили грамадна манифестация пред българската легация и пред посолствата на Германия и Австро-Унгария. Пред българската легация един от манифестантите държал реч, в която като изтъкнал искреността на българо-турския съюз, казал, че „турският народ споделя с българския народ голямата си радост и щастие по случай победата на Галиполския полуостров“ и прибавил, че „правата кауза на съюза ще има в скоро време окончателен успех, след което двата народа ще се отдадат на мирен живот и ще консолидират създаденото чрез братството по оръжие положение“. Този оратор изтъкнал, че турският народ разбирал добре това, че „в успеха на турската армия има участие и България“²⁰.

Под влияние на еуфоричното настроение на празнуващите изпаднал и българският дипломатически представител, който е по принцип скептик спрямо българо-турския военен съюз. Но сега... Сега той отговорил на тържествените речи с „няколко думи на благодарност“, заявявайки, че радостта на турците се споделяла „от целия български народ, защото успехите на съюзните армии се считат за наш успех“. Освен това роденият в Бунар Хисар български дипломат Н. Колушев пак в името на голямата политическа цел обобщил, че двата съюзни народа – еднакво честни и храбри „улеснявали задачата на държавниците“, но сякаш като кулминация на фалша накрая акцентувал и на това, че „интересите на двете държави са еднакви и създаденото (!) братство по оръжие ще продължава и след войната за благото и щастieto на българите и турците“.

Така преминават първите три месеца на съюзническо сътрудничество, изградено чрез посредничеството на отлично воюващите германци. И двете съседни страни живеят с химерични надежди, че войната няма да е задълго и, поне на вербално ниво, демонстрират гъвкави политически възгледи по отношение на стратегията и тактиката.

БЕЛЕЖКИ

¹ ЦДА, ф. 313 к, оп.1, а.е. 2287, л. 72.

² Пак там.

³ България в Първата световна война. Германски дипломатически документи. Т.1 (1913–1915). Сборник документи в два тома. (Поредица „Архивите говорят“ – 20.) София, 2002, с. 534. По това време днешният румънски град Оршо̀ва е в зоната на действие на съюзническите войски на Германия и Австро-Унгария и Енвер паша пътъ̀ом гостува на съседите си в София. А ген.-полк. Е. фон Фалкенхайн съ̀всем скоро е изказал мнение за действията на българите срещу Сърбия с лаконичния израз „брилянтно воюваща българска армия“.

⁴ Дипломатически документи по участието на България в Европейската война. Т. 2 / (1915–1918). – София, 1921, с. 71. (По-нататък Д.Д.Т.2)

⁵ Пак там, с. 52. За ликвидиране на сръ̀бската държа̀ва изобщо се изказват както кайзер Вилхелм II, така и цар Фердинанд Сакскобургготски. „Съ̀здадени от революцията Енвер, Талаат, Джемал носят със себе си въ̀трешния ѝ импу̀лс и въ̀плъщават странно съ̀четание на свирепия източен фанатизъм със заимствания от културата на западните страни“ – това е обобщение на един от първите познавачи на разглежданата тук проблематика. (Вж. Алтъ̀нов, И. Источният въ̀прос и нова Турция. С особен оглед към интересите на България. – София, 1926, с. 108.)

⁶ Държавен военноисторически архив – В.Търново (ДВИА). ф. 40, оп. 2, а. е. 815, л. 5.

⁷ Пак там, л. 2.

⁸ Пак там, л. 67.

⁹ Пак там, л. 68. Общата панорама на умерен скептицизъм на турския печат по отношение на българското напредване в Сърбия би могла да се допълни и с изразени още в началото на втората седмица резерви: когато констатира разликата в темповете на напредване срещу сър̀бите от страна на българи и австрийци, истанбулският вестник „Тасфири Ефкяр“, ползващ се с реноме на орган на военните обяснявал по-бързото българско настъ̀пление с... малобройността на сръ̀бските, противостоящи сили, с неподготвеността на сър̀бите за военни действия срещу България и пр.

¹⁰ Пак там, л. 71–72.

¹¹ Вж. Българо-турски военни отношения през Първата световна война (1914–1918). Сборник от документи. – София, 2004, 64–70 (БТВО). Има се предвид продължаващото доставяне в Турция на военни материали и размяната на артилерийски снаряди напр.

¹² Пак там, л. 53.

¹³ Пак там, л. 59.

¹⁴ ДД. Т. 2, с. 96.

¹⁵ Пак там.

¹⁶ Пак там, с. 109. Зад проевропейските контракции на турския де факто главнокомандващ не би следвало да съ̀зираме анонс за асимилиране на българската държавност в обозрима историческа перспектива... Сам изпитал влиянието на немската теоретична мисъл, Енвер паша не би могъл да не бъде ревностен поддръ̀жник на идеите на бележития лидер на германските социалхристияни Фридрих Науман (1860–1919) за Mitel Europa: наскоро изля̀злата бележита книга на този немски политик проповядва

теза, която като че ли е почнала да се реализира на практика, особено след победите над Сърбия: народите от Северно море до Персийския залив да се обединят в единен Средноевропейски съюз, като държавите запазят независимостта, свободата и културата си, бидейки в името на собствения прогрес заинтересувани да взаимосътрудничат, преодолявайки различни политически и икономически пречки. (Вж. **Марков, Г.** Голямата война и българският ключ за европейския погреб 1914–1916. – София, 1995, с. 219.

¹⁷ БТВО, 71–72. Отбивайки внушенията за евентуално повикване на съюзнически турски войски за съвместни действия срещу Гърция, по същото време българският премиер в разговор с австроунгарския пълномощен министър А. фон Тарновски прави декларация, че „след завършване операциите срещу Антантата България ще опразни Солун и изобщо гръцката територия... Но за големите жертви, които дадохме и ще дадем, ние искаме още някои малки териториални компенсации” (По **Лалков, М.**, Балканската политика на Австро-Унгария 1914–1917. София, 1983, с. 363, 375). Сугестиите на д-р Радославов, че лично той обещава български войски да не окупираат Дойран и Гевгели със сигурност са заявка за „малки компенсации” в Драмска област.

¹⁸ БТВО, с. 72

¹⁹ Пак там, с. 73.

²⁰ ДД. Т. 2, 145–146.